

PETRU MOVILĂ: FORMATOR AL SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN UCRAINA ÎN PERIOADA UNIUNII POLONO-LITUANIENE

PETRU MOVILĂ: FOUNDER OF THE EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE DURING THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

NATALIA SVYRYDENKO¹

doctor în istoria artelor, conferențiar universitar,
Universitatea Metropolitană Boris Grinchenko din Kiev, Ucraina

<https://orcid.org/0000-0001-5109-1334>

CZU 262.12(477)

37(477)(091)

DOI <https://doi.org/10.55383/amtap.2025.2.17>

În lucrare este analizată activitatea ilustrului mitropolit, personalitate de o cultură enciclopedică, Petru Movilă. Sunt examinate unele momente istorice din viața culturală a Ucrainei, care au avut loc în perioada de după destrămarea marelui stat din centrul Europei – Rusia Kieveană, precum și în perioada Renașterii și cea a existenței noului stat federal Uniunea Polono-Lituaniană. Uniunea statală, care stăpânea nu numai teritoriile care sunt acum părți ale Poloniei și Lituaniei, dar și întregul teritoriu al Belarusului și părți din Ucraina și Letonia, precum și teritoriul vestic rusesc, care astăzi este regiunea Smolensk, a ajuns în culmea puterii în prima jumătate a secolului XVII.

Un rol deosebit în susținerea reformelor progresiste din această perioadă îi revine Arhiepiscopului Petru Movilă, Mitropolit al Kievului, Galіției și a toată Rusia, Exarh al Sfântului Tron Apostolicesc al Constantinopolului, Arhimandrit de Pecerska (1633-1646). Prezența lui Petru Movilă pe pământul ucrainean la începutul secolului XVII s-a reflectat în schimbări pozitive în sistemul de învățământ și în multe domenii ale culturii, inclusiv în domeniul muzical.

Amintirea faptelor bune și importante realizate de Petru Movilă în Ucraina și, în special, la Kiev trăiește și astăzi în istoria țării și în activitatea celei mai autoritare instituții de învățământ din Ucraina – Academia Movileană din Kiev, înființată în sec. XVII de neobositul mitropolit.

Cuvinte-cheie: Petru Movilă, cultură, învățământ, sistem, credință, muzică, Academia Movileană din Kiev

In this work, the activity of the illustrious Metropolitan Petru Movilă, a personality of encyclopedic culture, is analyzed. Certain historical moments in the cultural life of Ukraine are examined, which took place after the dissolution of the great state in Central Europe – Kievan Rus – as well as during the Renaissance and the existence of the new federal state, the Polish-Lithuanian Commonwealth. This union, which ruled not only the territories that are now parts of Poland and Lithuania, but also the entire territory of Belarus, parts of Ukraine and Latvia, as well as the western Russian lands that today form the Smolensk region, reached the height of its power in the first half of the seventeenth century. A special role in supporting the progressive reforms of this period belongs to Archbishop Petru Movilă, Metropolitan of Kyiv, Galicia, and All Rus', Exarch of the Holy Apostolic Throne of Constantinople, and Archimandrite of Pechersk (1633–1646). The presence of Petru Movilă on Ukrainian soil at the beginning of the seventeenth century was reflected in positive changes in the educational system and in many areas of culture, including the field of music.

The memory of the good and important deeds accomplished by Petru Movilă in Ukraine, and especially in Kyiv, lives on today in the country's history and in the activity of the most authoritative educational institution in Ukraine – the Kyiv Mohyla Academy, founded in the seventeenth century by the tireless metropolitan.

Keywords: Petru Movilă, culture, education, system, faith, music, Kyiv Mohyla Academy

Introducere

Începând cu secolul XIV, harta Europei a suferit modificări esențiale. După unirea voivodatelor ucrainene și formarea Uniunii Polono-Lituaniene (1569-1795), nobilimea ucraineană a avut drepturi politice la fel ca nobilimea poloneză și cea lituaniană. Până la 1764 sistemul de drept al Hetmanatului ucrainean s-a orientat spre un sistem de stat de guvernare comună.

¹ E-mail: nat.sviridenko@gmail.com

Ucraina a menținut relații de prietenie și colaborare cu statele vecine – Moldova și Țara Românească. În urma războaielor care bântuiau țara și a succesiunii continue a domnitorilor, în 1606 tronul Moldovei a fost ocupat de Simeon Movilă (n. 22 mai 1567 – d. 7 decembrie 1607). Domnia lui a durat doar un singur an (1606-1607). După moartea lui Simeon Movilă și acapararea pământurilor moldo-valahe de către Cantemir Murza, în 1612, soția lui Simeon Movilă, Marghita (pe numele ei polonez Melania Zolkiewska, din neam de boieri moldoveni) și fiul lor mai mic, Petru, au fost nevoiți să părăsească Moldova. După mai multe pribegii prin Țara Românească, s-au stabilit definitiv în Polonia, care făcea parte din Uniunea Polono-Lituaniană. Aici au fost adăpostiți de rudele lor apropiate – generalul Stefan Potočki, cnejii Samuil Korečki și Mihail Vișnevečki. Din acest moment, viața și activitatea lui Petru Movilă va rămâne legată pentru totdeauna de Ucraina [1].

Educația

Petru Movilă (n. 31 decembrie 1596/10 ianuarie 1597, Suceava, România – d. 22 decembrie 1646/1 ianuarie 1647), fiul domnitorului moldovean Simeon Movilă, figură politică, ecleziastică și educațională ucraineană de origine românească, a fost Arhiepiscop, Mitropolit al Kievului, Galiției și a toată Rusia, Exarh al Sfântului Tron Apostolicesc al Constantinopolului, Arhimandrit de Pecerska (1633-1646) [2].

Petru Movilă, ca și majoritatea copiilor de boieri moldoveni, și-a început educația primară în casa părintească. Apoi a învățat la vestita școală a „Frăției Ortodoxe” din Lvov, fondată în 1586 pentru a proteja și păstra credința ortodoxă. Familia lui Petru Movilă era ortodoxă și avea legături strânse cu „Frăția Ortodoxă” din Lvov, oferind în mod constant ajutor financiar pentru servicii de construcții. Orașul Lvov era situat în apropierea ținuturilor moldo-vlahe de atunci. „Frăția Ortodoxă” din Lvov apela deseori la coreligionarii lor atunci când aveau nevoie de susținere, atât din punct de vedere material cât și spiritual.

Petru Movilă și-a continuat studiile la Academia din orașul Zamosc (Voievodatul Lublin, Polonia), apoi la universitățile din Olanda și Paris. Petru Movilă vorbea fluent ucraineana, greaca, latina, poloneza și româna. A însușit rapid științele teologice și cunoștea bine elementele de bază atât ale teologiei ortodoxe cât și ale celei catolice. După revenirea de la studii, a fost unul dintre candidații la tronul Moldovei, protectorul său fiind hatmanul polonez Stanislav Zolkevski [3].

Alegerea drumului în viață

Potrivit obiceiului nobililor polonezi, Petru Movilă a însușit mânuirea armelor și a luat parte la două lupte ale polonilor împotriva turcilor, la Țuțora (1620) și Hotin (1623).

După 1621, Petru Movilă a început să viziteze frecvent Kievul, participând la treburile Bisericii Ortodoxe de acolo. În această etapă a vieții sale a fost susținut de mitropolitul Iov Borečki, mentorul „Frăției Ortodoxe” din Lvov.

Datorită unei chemări lăuntrice, dar și sub înrăurirea starețului de la Lavra Pecerska, arhimandritul Zaharia Kopâstenski, a hotărât să se călugărească. A fost tuns în monahism la Lavra Pecerska, după anul 1625. După moartea arhimandritului Zaharie Kopâstenski, în 1627, a fost ales egumen al mănăstirii. Acesta a fost primul caz în istoria Bisericii Ortodoxe când un post ecleziastic atât de înalt i-a fost încredințat unui monah tânăr de tot – Petru Movilă avea doar 31 de ani. În acel moment Petru Movilă a primit un sprijin considerabil din partea familiilor nobilimii ucrainene. Distinsul istoric ruso-ucrainean Nikolai Kostomarov menționează: „Noul arhimandrit și-a demonstrat imediat activitatea în beneficiul mănăstirii, instituind supravegherea clerului din satele moșiiilor Lavrei, ordonând ca analfabeții să fie învățați, iar cei încăpățânați și rătăciți să fie pedepsiți; a renovat biserica, nu a precupețit nicio cheltuială pentru decorarea peșterilor, a subordonat multe biserici și mănăstiri Lavrei, a construit un azil de bătrâni pentru săraci pe cheltuiala sa și a conceput ideea înființării unei instituții de învățământ superior la Mănăstirea Pecersk” [4].

La 16 august 1628 Petru Movilă a semnat declarațiile Sinodului Eclesiastic de la Kiev, în care erau condamnați clericii care au aderat la Unirea religioasă de la Brest-Litovsk.

A sprijinit alegerea ca Rege al Poloniei a lui Wladislaw I, în 1632, care a recunoscut drepturile eparhiilor Ortodoxe din Mitropolia Kievului și a menținut „Frățiile Ortodoxe”.

Activitatea tipografică

Pentru a revigora cultura ortodoxă, Petru Movilă a deschis o tipografie la Lavra Pecersk din Kiev, care a avut o influență semnificativă asupra tipografiilor din Ucraina și Belarus, precum și asupra întregii vieți sociale a Kievului. Se cunosc aproape 50 de tipărituri scoase de sub tipar cu îngrijirea directă a mitropolitului Petru Movilă, unele fiind lucrate de el însuși, altele de către ucenicii săi, dar toate purtând în prefață cuvântul său de binecuvântare. În 1628 tipografia a scos de sub tipar cărțile *Capitole instructive ale lui Agapit Diaconul și Penticostarul*, care explică importanța și semnificația imnurilor bisericești. Ambele cărți au fost traduse din limba greacă de către Petru Movilă.

În 1629, Consiliul local bisericesc din Kiev a aprobat spre publicare *Liturghierul* lui Petru Movilă. Acesta era un manual de slujbe revizuit de arhimandrit pe baza surselor grecești, cu adăugiri personale și explicații despre esența liturghiei. A fost una dintre cele mai importante lucrări ale lui Petru Movilă din ultimii 200 de ani, care nu și-a pierdut importanța nici până în zilele noastre.

O serie de canoane și imnuri bisericești s-au păstrat în notițele olografe ale lui Petru Movilă: un canon pentru împărtășania preoților, un canon pentru mântuirea sufletului, un canon pentru facerea lumii și jalea strămoșilor izgoniți din rai, un canon al pocăinței, un imn spiritual de mulțumire în cinstea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu cu ocazia eliberării miraculoase a Mănăstirii Pecersk din Kiev de invazia armatei poloneze (1630), precum și alte lucrări bisericești. Aceste cărți de slujbă scurte, scrise în slavă bisericească și însoțite de acompaniament muzical, mărturisesc despre abilitățile remarcabile ale lui Petru Movilă nu numai ca pastor duhovnicesc, ci și ca poet și muzician [5].

În anul 1637 a publicat o ediție adnotată a celor patru *Evanghelii*. În anul 1646 a publicat o ediție revăzută a *Evhologhionului*, cunoscut și ca *Trebnicul Mare (Molitfelnicul Mare)*. A mai scris și *Scurte eseuri științifice despre articole de credință* și un *Mic Catehism Rus* pentru uzul Bisericii Ruse.

Cea mai cunoscută lucrare a Sfântului Ierarh Petru Movilă este *Mărturisirea ortodoxă a credinței universale și apostolice a Bisericii Răsăritene*. Lucrarea a fost discutată la Sinodul panortodox de la Iași din anul 1642 și recunoscută ca validă, după ce Sinodul corectase două puncte împrumutate din teologia catolică (recunoașterea existenței purgatoriului și problema momentului prefacerii Darurilor în timpul Sfintei Liturghii). Cartea a fost publicată în 1645, iar mai apoi editată în întreaga Europă în limbile greacă, latină, germană și rusă. În anul 1672, Sfântul Sinod al Bisericii Ierusalimului a adoptat *Mărturisirea ortodoxă...* a lui Petru Movilă drept catehism oficial. În limba română, prima ediție a *Mărturisirii ortodoxe...* a apărut în anul 1699. Datorită acestei lucrări, Petru Movilă este considerat „părintele teologiei ortodoxe moderne”.

Activitatea diplomatică

În contextul existenței Uniunii Polono-Lituaniene, când o parte semnificativă a elitei ucrainene a abandonat ortodoxia și a început să mărturisească credința catolică, Petru Movilă a fost un patron fidel al poporului ucrainean, unind puterea creștinilor, unde standardele morale înalte se bazau pe teoriile filosofice ale Greciei Antice – țară-simbol a filosofiei.

Deși departe de plaiurile natale, considerând Ucraina drept Patria sa, marele ierarh al Kievului n-a uitat de poporul român din care a provenit. A menținut legăturile cu adevărata sa patrie, a promovat răspândirea educației și a tipografiei în Moldova și Țara Românească. În 1635, împreună cu tipograful T. Verbițki, a trimis o tipografie domnitorului valah Matei Basarab, la Târgoviște, Câmpulung și Govora.

Referindu-se la tematica populară a literaturii baroce din Ucraina – trecerea rapidă a acestei lumi și „deșertăciunea” ei, Petru Movilă își îndemna compatrioții să facă numai lucruri bune, să nu precupească nici o cheltuială pentru întreținerea bisericilor și școlilor, să sprijine clerul, orfanii și săracii, afirmând astfel principiile unei spiritualități divine. Reformele și ideile promovate de Petru Movilă au scos Ucraina din criza spirituală în care se afla.

Activitatea educațională

Pe timpul lui Petru Movilă limba vorbită și cea literară era multilingvă, deoarece existau două curente lingvistice principale – curentul latin și cel slav (ucraineana veche), iar educația se forma în jurul lăcașelor bisericești.

Viața bisericească avea o mare influență asupra societății, de aceea anume biserica și-a format propriul sistem educațional, care consta din frății cu școli de predare în limbile slavă, greacă și latină. La începutul secolului XVII pe teritoriul Ucrainei existau 30 de școli frățești.

În anul 1631 Petru Movilă pune bazele unui colegiu („gimnaziu”), mai întâi la Lavra Pechersk din Kiev, apoi la Mănăstirea Bratsk. Colegiul purta toate semnele unui învățământ european tradițional, deoarece urma caracterul de studii specific unui colegiu iezuit, care era considerat cel mai bun din sistemul educațional european. Urmând exemplul colegiului lui Petru Movilă, în prima jumătate a secolului XVII a crescut numărul școlilor iezuite la Lvov, Luțk și Humenne (Transcarpatia).

Toți compozitorii din acea vreme, care au intrat în istoria culturii muzicale mondiale, și-au făcut studiile în școlile iezuite europene, datorită faptului că acolo au fost studiate bazele culturii muzicale.

Activitatea lui Petru Movilă a provocat îngrijorare în cadrul „Frăției Ortodoxe” de la Kiev. Pentru a atenua tensiunile, în 1632 școlile de la Bratsk și Lavra au fuzionat. Noua instituție de învățământ, sub patronajul lui Petru Movilă, a căpătat denumirea de Colegiul Kiev-Bratsk sau Colegiul Kievo-Movilean. Între timp, datorită nivelului ridicat de predare, Colegiul Kievo-Movilean a fost redenumit în Academia Movilă sau Academia Movileană din Kiev [6].

Trăsătura distinctivă a sistemului educațional al lui Petru Movilă consta în faptul că acesta avea o structură clară, calculată pentru 12 ani de studii și se baza pe sistemul antic grecesc: inițial – 7 ani, 3 ani și 2 ani, cu învățarea gramaticii și sintaxei, a celor „șapte arte liberale”, inclusiv muzica, slavona bisericească, greaca și latina, iar la final – poetica, retorica și latina. Poetica includea studierea diverselor genuri de poezie și a bazelor versificației. Retorica se concentra pe formarea propozițiilor și alcătuirea scrisorilor.

La solicitarea lui Petru Movilă, predicile, cursurile, poeziile și panegiricele erau citite în ucraineană și poloneză. Școlile erau de tipul slavo-greco-latine.

Academia Movileană de la Kiev avea filiale la Vinița și Kremeneț. Multe personalități remarcabile din diverse domenii ale științei și artei au absolvit această academie, inclusiv mitropolitul Silvester Kosov, episcopul Iosif Kononovici-Gorbațki, arhimandritul Inocențiu Giesel etc.

În anul 1640, la mănăstirea *Sfinții Trei Ierarhi* din Iași, a fost înființat un Colegiu și instalată o tipografie, a cărei presă tipografică a fost adusă de la Kiev, datorită sprijinului lui Petru Movilă și la inițiativa domnitorului Moldovei, Vasile Lupu. Pe lângă tipografie, mitropolitul Petru Movilă a trimis și patru profesori pentru noul *Colegiu de la Trei Ierarhi* care activa după modelul Academiei teologice de la Kiev.

În 1658, Tratatul de la Hadeaci (un tratat formal, încheiat la 6 septembrie 1658 în orașul Hadeaci în urma războiului ruso-polonez din 1654-1667), a acordat Academiei Movilene din Kiev drepturi egale cu Universitatea Jagiellonă, în prezența lui Ivan Mazepa, hatmanul Ucrainei.

Printre absolvenții Academiei putem menționa personalități proeminente ale culturii muzicale din secolele XVIII-XIX, inclusiv: hatmanul Feofan Prokopovici, compozitorii Maxim Berezovsky și Artemy Vedel.

În secolul XX, în Sala Congregațională a Academiei Movilene din Kiev, pentru prima dată în Ucraina a fost pusă în scenă opera „Șoimul” („Le faucon”) de compozitorul Dimitri Bortniansky. Concertul a fost susținut de Natalia Svyrydenko, Artistă a Poporului din Ucraina.

Activități caritabile

În timpul vieții sale mitropolitul Petru Movilă a săvârșit multe fapte bune care au rămas în memoria ucrainenilor. Printre acestea putem menționa:

- restaurarea Catedralei Sfânta Sofia din Kiev și a celor două mănăstiri care depindeau de ea (1634-1644);

- restaurarea din temelie a bisericii din orașul Spas, ctitorită de cneazul Vladimir;
- reînnoirea cu mijloace proprii a Bisericii Mare a Lavrei Pecerska și Bisericii Mântuitorului de la Berestovo (restaurator – Octavino Mancini, arhitect italian);
- renovarea Bisericii Zeciuielilor, care a fost devastată de tătari și mongoli;
- descoperirea Moaștelor Prințului Vladimir;
- a pus la dispoziția Academiei din Kiev domeniile sale de la Rubejovka, pe care le cumpărase încă înainte de călugărie.

Trecerea la Domnul

Mitropolitului Petru Movilă a trecut la Domnul în ziua de 22 decembrie 1646, la vârsta de 50 de ani, fiind îngropat în Biserica Mare a Mănăstirii Pecerska Lavra. Toate bunurile sale le-a folosit pentru restaurarea de biserici, înființarea de școli și întreținerea lor.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ucrainene l-a canonizat pe mitropolitul Petru Movilă în anul 1996, cu prilejul serbării a 400 de ani de la nașterea sa. În anul următor, 1997, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a recunoscut canonizarea făcută de Biserica Ortodoxă a Ucrainei, iar în anul 2002, când s-au împlinit 360 de ani de la Sinodul de la Iași (1642), a fost proclamată oficial canonizarea Sfântului Ierarh Petru Movilă în Catedrala Mitropolitană din Iași, în ziua de 13 octombrie, în ajunul sărbătorii Sfintei Cuvioase Parascheva, după ce Arhiepiscopia Iașilor răspunsese solicitării Sfântului Sinod de a pregăti icoana, troparul, sinaxarul și slujba de pomenire. Data de serbare a vrednicului ierarh a fost stabilită pentru ziua de 22 decembrie, ziua mutării sale la Domnul.

Concluzii

Petru Movilă a fost Mitropolit de Kiev și Galiția (Ucraina) din anul 1632 și până la sfârșitul vieții sale. Este cunoscut ca un important teolog ortodox din secolul XVII și ca un reformator al învățământului teologic ortodox.

Mitropolitul Petru Movilă a desfășurat o bogată activitate bisericească, culturală și tipografică. Activitatea bisericească și culturală s-a manifestat prin restaurarea de biserici, înființarea de școli și întreținerea lor. A reușit să ridice prestigiul cultural și bisericesc al mănăstirii Pecerska Lavra la un nivel necunoscut până atunci. S-a ocupat de restaurarea și înfrumusețarea mănăstirilor și a peșterilor în care se găseau moaște de sfinți. Activitatea tipografică s-a manifestat prin editarea mai multor cărți de slujbă și de învățătură, care aveau rostul de a apăra ortodoxia în fata prozelitismului catolic.

Petru Movilă, prin activitatea sa, a fost o personalitate marcantă a neamului românesc și ucrainean, care justifică afirmația lui Miron Costin: „Nasc și la Moldova oameni”.

Referințe bibliografice

1. ВОЗНЯК, Михайло С. *Історія української літератури: у 2 кн.* Львів: Світ, 1992–1994.
2. ДЗЮБА, Oleg M. Могила Петро. В: *Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 7.* Мл–О. Київ: Наукова думка, 2010. ISBN 978-966-00-1061-1.
3. ІСАКЕВИЧ, Ярослав. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи. В: *Київська старовина.* 1995, № 1, с. 2–9. ISSN 0869-3595.
4. НІЧИК, Валерія М. *Петро Могила в духовній історії України.* Київ: Український Центр духовної культури, 1997. ISBN 5-7770-0700-7.
5. ЯКОВЕНКО, Наталя М. Розтятий світ: культура України-Руси в переддень Хмельниччини. *Сучасність.* 1994, № 10, с. 59–70. ISSN 0585-8364.
6. KOROPECKYJ, Roman. The Kiev Mohyla Academy: Commemorating the 350th Anniversary of its Founding. *Harvard Ukrainian Studies.* 1984, vol. 8, no. 1/2, pp. 136-154. ISSN 0363-5570.

Manuscris primit la 17.09.2025. Acceptat pentru publicare la 03.11.2025².

2 Acest articol este distribuit sub licența Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International.